

RECENZIE

DUCHOŇOVÁ, DIANA. *PALATÍN MIKULÁŠ ESTERHÁZY. Dvorská spoločnosť a aristokratická každodennosť*. Prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Historický ústav SAV; Veda Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2017, 558 s. ISBN 9788022416061.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.1.8>

Výskum dejín šľachty nepatrí v minulosti k nejakým ťažiskovým témam slovenskej historiografie, skôr sa z rozličných dôvodov nachádzal na periférii záujmu. Problematika šľachty sa sledovala len ako menej významný faktor slovenských dejín obdobia raného novoveku. Vyplynulo to zo skutočnosti, že privilegované obyvateľstvo nedokázalo nájsť primerané miesto v predchádzajúcich koncepciách slovenských dejín. Často sa privilegované obyvateľstvo prezentovalo ako cudzí, nechcený a neoblúbený element dejinného procesu. Pozitívne možno hodnotiť fakt, že uvedenej témy sa chopila mladá generácia slovenských historikov, ktorá už nie je ovplyvnená staršími koncepciami a metodologickými postulátmi. Využitie a aplikácia moderných metód výskumu spôsobili, že výsledky výskumu aristokracie a magnátov v ranom novoveku znamenajú zároveň radikálny posun aj v doterajších názoroch a koncepciách slovenských dejín tohto obdobia.

Významným zlomom v tomto smere je obsiahla práca Diany Duchoňovej o hlavnom predstaviteľovi magnátskej rodiny palatínovi Mikulášovi Esterházym, ktorá sa vo veľmi krátkom čase dočkala druhého prepracovaného a doplneného vydania, čo je v slovenskej historiografii doteraz ojedinelý jav. Problematika uhorských magnátskych rodov v období raného novoveku je pomerne zložitá. Zahŕňa v sebe plejádu zložitých spoločenských, politických, sociálnych a kultúrnych aspektov, rovín, oblastí a napokon aj široké spektrum rozličných teoretických a metodologických uhlov pohľadu. Aby sa získal plastický a objektívne vyvážený obraz magnátskeho rodu, autorka musela tomuto cieľu podriadiť aj štruktúru celej práce.

V priebehu 16. storočia dochádza k zaujímavému javu v uhorskej spoločnosti – možno povedať, k masovému sociálnemu, spoločenskému a ekonomickému vzostupu nových, dovtedy menej známych a významných rodov. Na tejto vlne sa dostali na vrchol spoločenského rebríčka aj príslušníci rodu Esterházyovcov. Z nich najznámejším predstaviteľom bol Mikuláš (1583 – 1645), ktorému sa podarilo svoju politickú kariéru dotiahnuť až do funkcie zástupcu uhorského kráľa – palatína. Strastiplná cesta na najvyšší vrchol uhorského spoločenského rebríčka zahŕňala aj dobre vybudované rodinné kontakty, príbuzenské vzťahy, cieľavedomé manželstvá a ekonomické zázemie. Tieto fázy musel absolvovať skoro každý príslušník uhorskej aristokracie. Jednotlivé etapy života M. Esterházyho sú spracované veľmi prehľadne, čo sa týka predovšetkým častí genealógie a zložitých rodinných, príbuzenských a politických prepojení. Neodmysliteľnou súčasťou kariérneho vzostupu aristokrata v období raného novoveku bolo aj rozširovanie jeho hospodárskej základne. Majetkové presuny, výmeny, zálohovanie, kúpy a predaje sprevádzala aj rušná stavebná aktivita, ktorá sa dotýkala jeho trvalých i prechodných

sídiel od Mukačeva až po západnú hranicu Uhorska. Budovanie šľachtických sídel demonštrovalo v prvom rade spoločenské postavenie majiteľa. Nemenej dôležitým bola aj prezentácia jeho vkusu, estetických nárokov, ale aj percepcie moderných dobových umeleckých i architektonických smerov a prúdov.

Uhorskí palatíni boli zástupcami kráľa v jeho neprítomnosti. Panovník sa zväčša nezdržiaval v Uhorsku a z toho dôvodu tu v klasickej podobe nefungoval kráľovský dvor ani panovnícka rezidencia. Ich funkciu musel suplovať dvor palatína. Každý dvor mal popri spoločných znakoch aj svoje špecifické črty, ktoré mu vtláčila osobnosť daného palatína. Jedinečnosť dvora každého palatína bola typická pre uhorský politický systém. Napriek tomu, že každý dvor sa snažil čo najviac napodobniť a suplovať funkcie panovníckeho dvora, chýbala tu určitá uniformita, súvislejšia kontinuita a nadčasová dimenzia. Máme na mysli značnú frekvenciu osobností vo funkciách uhorských palatínov a miestodržiteľov. Toto pravidlo možno do určitej miery aplikovať aj na dvor palatína Mikuláša Esterházyho. No existujú aj možnosti určitej komparácie dvorov najvyšších uhorských hodnostárov, ktoré by mohli priniesť zaujímavé poznatky, čo však vyžaduje osobitné spracovanie a presahovalo by to rámec recenzovanej publikácie.

Dvor palatína bol celoštátnym administratívnym, správnym, politickým, vojenským, sčasti aj hospodárskym a súdnym centrom, ktoré malo vlastné pravidlá. Zároveň bol aj privátnym a rodinným centrom samotného aristokrata, ktoré takisto malo množstvo špecifických a dôležitých funkcií. Môžeme tu hovoriť o určitej symbióze, prelínaní verejnej a súkromnej aktivity palatína. Dvor bol štátnym úradom aj domácnosťou aristokrata. V mnohých prípadoch sa tieto dve sféry dajú od seba len veľmi ťažko presne oddeliť. V predloženej práci sa autorka sústredila najmä na problematiku privátnej oblasti palatínovho dvora. Prezentuje ho ako pestrý a mnohovrstvový sociálny systém. Sleduje otázky súvisiace s disciplinizáciou dvorskej spoločnosti, s možnosťami a priestorom budovania kariéry na aristokratickom dvore. Pestrú paletu sociálnych vzťahov vytvárali aj dvorania a služobníci.

Špecifikum privátnej sféry uhorského magnátskeho dvora v ranom novoveku výrazne determinoval spôsob života a životný štýl, ktorý autorka dokumentuje na rituáloch každodennosti. Život na šľachtickom dvore prebiehal v rytme riešenia bežných hospodárskych záležitostí, organizovaní osláv, sviatkov, rodinných festivít a pohrebov. Za zlomové obdobia v živote aristokrata autorka považuje priebeh samotnej výchovy, službu na dvore, kde nadväzoval kontakty a získaval skúsenosti. Sobáš zasa prinášal potomkov, nové príbuzenské vzťahy, majetky i politický kapitál. Realita aristokratickej každodennosti bola skutočne špecifická v tom, že každý deň bolo potrebné vykonať aj množstvo neustále sa opakujúcich úkonov a povinností. Vďaka svojmu postaveniu musel magnát v rámci svojich funkcií neustále cestovať medzi svojimi majetkami, krajinskými centrami a riešiť úradné záležitosti. Táto časť práce je veľmi podrobne a detailne spracovaná.

Práca o palatínovi Mikulášovi Esterházym vynikajúcim spôsobom prezentuje nielen jeho osobnosť, ale aj jeho bezprostredné okolie a zázemie. Použitá štruktúra umožnila autorke vykresliť i tie oblasti života magnáta, ktoré do určitej miery formoval a bol nimi aj formovaný. Zároveň sa takto mohli vyšpecifikovať prvky, ktoré prispeli k utváraniu jedinečnosti alebo uniformite magnátskeho dvora. Výsledkom podrobných a precíznych sond do dvora najvyššieho uhorského hodnostára v jeho sociálnej a každodennej sfére je plastický obraz širokospektrálneho života aristokratickej elity v ranom novoveku.

Autorke sa podarilo úspešne spojiť dve na prvý pohľad odlišné roviny – vedeckú a populárnu – do veľmi výstižnej a zaujímavej podoby. V práci sa súběžne pracuje s vedeckým poznámkovým aparátom a samotný text je vhodne doplnený citátmi a ukázkami z prameňov. Bohatá farebná ilustrácia a tabuľky len zdôrazňujú atraktivnosť diela nielen pre vedeckú, ale najmä pre širšiu čitateľskú obec. Práca Diany Duchoňovej je vynikajúcim príkladom, ako sa dá a má robiť propagácia a popularizácia vedy na vysokej odbornej úrovni,

Viliam Čičaj
Historický ústav SAV

KUDLÁČOVÁ, Blanka. (ed.). *PEDAGOGICKÉ MYSLENIE, ŠKOLSTVO A VZDELÁVANIE NA SLOVENSKU V ROKOCH 1918 – 1945*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2016, 413 s. ISBN 9788080829551.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.1.9>

Když se mi do ruky dostala tato čtyř set stránková publikace, nemohla se mi nevybavit dnes již klasická série historicko-pedagogických spisů z přelomu 80. a 90. let. Tato v současné době v podstatě povinná literatura každého začínajícího historika pedagogiky z „dílny“ Josefa Cacha, Karla Rýdla, Josefa Valenty a Růženy Váňové¹ představuje podobně jako recenzovaná publikace velmi ambiciózní a monumentální dílo. Ovšem s významným rozdílem. Zatímco snahou Josefa Cacha a jeho kolektivu autorů bylo zejména poskytnout ucelený pohled na vývoj české, respektive československé pedagogiky a školství v průběhu několika staletí, kolektiv autorů sdružených kolem Blanky Kudláčové se snaží o reflexi „pouhé“ jedné, respektive dvou kapitol slovenských dějin pedagogiky a školství. Jak sama editorka publikace ve svém úvodu píše, snahou celého kolektivu autorů bylo čtenářům poskytnout přehled a možnost zorientovat se v pedagogickém myšlení, školství a vzdělávání v období meziválečného Československa a První Slovenské republiky, která existovala v době druhé světové války.

Monografie je vyústěním tříleté spolupráce osmnácti autorů, mezi kterými jsou zastoupeni nejen historikové pedagogiky (či historikové a pedagogové), ale i filozofové, sociální pedagogové, nebo i speciální pedagogové. Spolupráce výrazně širokého autorského týmu, vedle na první pohled objemného díla, tak dává čtenáři tušit, že ačkoliv se jedná o „pouhé“ dvě kapitoly z dějin slovenské pedagogiky a školství, jde o poměrně

---

1 Viz např. CACH, Josef. *Výchova a vzdělání v českých dějinách. 1.: K problematice podílu školských a mimoškolských institucí a názorů na výchovu a vzdělání na stavu kultury a vzdělanosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988; nebo VÁŇOVÁ, Růžena – RÝDL, Karel – VALENTA Josef. *Výchova a vzdělání v českých dějinách. Díl 4.: Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem*. Praha: Karolinum, 1992. ISBN 8070666072; ad. Obdobně základním dílem pro studium dějin pedagogiky a školství na Slovensku je např. dílo Jozefa Máteje: MÁTEJ, Josef. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: SPN, 1976. ISBN 8008000368.